

Dat is nog altijd iets totaal anders dan het credo van de commerciële podiumindustrie.

Ook dat kennen we allemaal, niet? 'Wij brengen het publiek wat het wil.' Achterliggende idee is dan dat de commerciële sector de 'ware democraten' zijn, die het volk echt begrijpen, terwijl wij, de gesubsidieerde gezelschappen, niets anders zijn dan een groepje elitaire navelstaarders en dus geen reden van bestaan hebben. Impliciet ligt daaronder een neoliberale agenda verscholen: schaf de subsidies af, schaf sowieso het kunstenbeleid af en laat de vrije markt maar spelen. Dan zal de 'vrije kunst' – niet afhankelijk van de overheid – tot stand komen. Via de economische naar de culturele vrijheid en maatschappelijke emancipatie. Er is iemand uit die school die zelfs zo ver durft te gaan het systeem van overheidssubsidies te vergelijken met het cultuurbeleid in Oost-Europa ten tijde van het communisme. Ik stel voor dat die mensen maar eens naar Sint-Petersburg gaan of naar Moskou, naar Ljubljana, naar Oelan Bator, om te zien wat daar nu gebeurt. Ik hoop dat ze er vroeger ook geweest zijn en dat ze zich herinneren hoe het toen was. Want zo'n uitspraak getuigt natuurlijk van een ontstellend gebrek aan begrip voor wat onvrijheid onder een dictatuur op menselijk en artistiek vlak werkelijk betekende. Maar evenzeer van onbegrip voor het artistieke en sociale zwarte gat dat het neoliberalisme in Oost-Europa nu creëert. Wat ik ervan zie, is vaak om te wenen. Wat het ons hier alvast leert, is dat we het debat niet mogen los zien van wat er in de rest van de wereld de laatste twintig jaar is gebeurd. Ook dat weten we: globalisering. Globalisering van zoveel slechte dingen, spijtig genoeg: ziekten, maffia, ecologische rampen. Het is hier niet de plaats voor een diepgaande kritiek op de globalisering, maar toch is het juist in die kritiek dat de beste legitimatie ligt voor een blijvend vernieuwende rol van de overheid. Ik wou er dan ook enkele dingen over zeggen.

First: 'Laat maar doen.' Economisch *laissez faire* wordt gelijkgesteld met echte democratische vrijheid, en overheidsinterventie met onvrijheid. Dat is natuurlijk onzin. Subsidiering leidt niet per definitie tot onvrijheid, niet in de artistieke en niet in andere sectoren.

Als je alleen maar de vrije markt volgt, de regel van de winst, het argument van 'ja maar, dat is wat het publiek wil', dan zit je met een enorm gevaar voor verschraling van diversiteit en voor culturele onvrijheid. Als verschillen verdwijnen, dan krijg je dood. Ik wil het grote en het kleine, ik wil het zoeken en het minder zoeken, ik wil diversiteit.

Ten tweede: voor een democratische samenleving is het van cruciaal belang dat er 'vrijplaatsen' blijven – plaatsen en activiteiten die niet gedomineerd worden door de wetmatigheden van winst en strijd voor het marktaandeel, om het brede publiek. Dat geldt niet alleen voor onderwijs, voor wetenschap, voor gezondheidszorg, voor natuurbehoud, dat geldt ook voor de kunsten. Het klinkt nogal poëtisch om te zeggen 'Alles van waarde is weerloos', zoals Lucebert dat stelde, maar het is gewoon zo dat er dingen zijn die bescherming nodig hebben als je wilt dat ze ademen, dat ze bestaan, dat ze groeien en evolueren.

Ten derde. Het kan een contradictie lijken, maar in onze complexe, geglobaliseerde samenleving zijn het eigenlijk alleen de overheid en de mensen die leiding geven die dat soort vrijplaatsen – culturele en andere – kunnen garanderen door krijtlijnen uit te tekenen waarbinnen de kunstenaar, de onderwijzer, de boswachter, de wetenschapper, hun

vrijheid kunnen gebruiken, los van te grote economische druk. En dat heeft niets te maken met een stalinistisch politiek programma.

Nederland en België hebben een lange traditie van overheidsinterventie op allerlei vlakken, ook op het culturele, en ik denk dat we daar fier op mogen zijn en dat we dat moeten beschermen. Het is een essentieel deel van ons maatschappelijk model, anders dan het Amerikaanse. Ik heb in New York Benjamin Barber leren kennen, de auteur van *Jihad versus MacWorld*. Een jaar later was hij in Brussel voor een lezing en belde hij me op. Hij wou een voorstelling zien. We zijn toen samen naar Douai gegaan, een stadje in Noord-Frankrijk, om de voorstelling van *Rain* te zien. Kijk, zo'n man is dan totaal ontdaan, niet zozeer door de voorstelling, wel door het feit dat je op een woensdagavond in een kleine stad een zaal vol mensen hebt die naar hedendaagse dans komen kijken. Zoiets is gewoon niet denkbaar in Amerika. Dat mogen we niet vergeten.

We zullen in ons maatschappijmodel altijd te maken krijgen met een heel subtiele evenwichtsoefening tussen enerzijds de overheid, die subsidieert, prioriteiten stelt en krijtlijnen trekt en anderzijds de artistieke vrijheid van de kunstenaar, met op de achtergrond de wetten van de markt die, hoe je het ook draait of keert, toch altijd meespelen.

Ten vierde en tot slot: wat zou het alternatief zijn? Het alternatief is dat we het experiment en het zoeken terugvoeren naar de echte marginaliteit van de theatermaker als armoezaaier. Maar ik denk dat we met dat soort negentiende-eeuwse romantiek geen stap verder komen. Er zijn trouwens desastreuze voorbeelden. Kijk bijvoorbeeld naar wat er in de jaren zestig en zeventig in Italië gebeurde op het vlak van film, muziek, dans, beeldende kunsten. Al vóór Berlusconi is daar tabula rasa mee gemaakt, waardoor er nu bijna niets meer is, het is daar armoe troef.

Laten we duidelijk zijn. Dit betekent niet dat we altijd alles moeten verwachten van de overheid en dat we mogen wachten op subsidies om nieuwe projecten op te starten. We moeten ook aanvaarden dat de overheid prioriteiten stelt die niet altijd louter artistiek zijn. We moeten beseffen dat we met geld van de overheid, van de gemeenschap werken. Daar ga je niet op dezelfde manier mee om als met je eigen geld.

Zonder te stellen dat toegankelijkheid de maatstaf wordt, denk ik dat helpen kloven te dichten, zonder toe te geven op ons artistiek project, essentieel is. In alle bescheidenheid, zonder illusies, maar toch. Volksverheffing, het klinkt misschien oubollig en paternalistisch, maar ik ben niet vies van dat begrip.

In dat verband is er nog een laatste ding waarover ik wil spreken. Het valt onder het hoofdstuk 'bijna kwaad': de rol van de media. Twintig jaar geleden vond ik journalisten maar pottenkijkers, die mij kwamen 'ambeteren', hun neus in mijn zaken staken, nooit schreven wat ik gezegd had. Ik wilde ze gewoonweg niet hebben. Als zij kwamen filmen, voelde ik mij bekeken. Terwijl vandaag... ik heb ze nog altijd niet graag, maar ik bijt op mijn tanden en zeg: 'Ja, kom maar filmen, hoe meer, hoe liever. Ja, ik zal een interview geven.' Ik heb nog nooit zoveel tijd gependend aan het verbeteren van interviews als de laatste jaren. Omdat ik het belangrijk vind om bruggen te slaan, om mensen een context aan te reiken waarin een voorstelling geplaatst kan worden, om hen te helpen bij duiding. En het is duidelijk dat niemand daarin zoveel invloed heeft als de pers en de audiovisuele media. Maar ik